

ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิทางแพ่งของผู้เสียหายในศาลทหาร*

ร้อยโท มกรานนท์ ชัยสุวรรณ**

บทนำ

ศาลทหารเป็นศาลหนึ่งที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้บัญญัติรับรองให้มีฐานะเป็นศาลเหมือนกับศาลรัฐธรรมนูญ ศาลปกครอง และศาลยุติธรรม โดยให้ใช้อำนาจตามรูปแบบของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขในทางตุลาการ เพื่ออำนวยความสะดวกหรือคุ้มครองสิทธิแก่ประชาชนในราชอาณาจักรไทย ให้เกิดความเป็นธรรมและความสงบสุข โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ.2498 ได้กำหนดให้ศาลทหารมีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดีเฉพาะคดีอาญาตามประมวลกฎหมายอาญาทหาร หรือตามกฎหมายอื่นที่มีโทษทางอาญาแก่ผู้กระทำความผิดนั้นเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจของศาลทหาร เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นระหว่างบุคคลที่อยู่ในอำนาจของศาลทหารด้วยกันหรือกับผู้อื่น หรือผู้เสียหายในศาลทหารนั้นไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่อยู่ในอำนาจของศาลทหารหรือไม่ก็ตาม หากได้รับความเสียหาย ทำให้เกิดสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทน แม้ผู้เสียหายจะมีสิทธิเรียกร้องดังกล่าวก็ตาม ผู้เสียหายเองนั้นก็ไมอาจฟ้องร้องดำเนินคดีแพ่งในศาลทหารได้ หรือไม่อาจใช้กระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเพื่อระงับข้อพิพาทนั้นในศาลทหารได้ เนื่องจากศาลทหารไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง และไม่มีกระบวนการให้โอกาสคู่ความได้เข้าถึงการเจรจาไกล่เกลี่ยกันได้ ดังนั้นผู้เสียหายจึงต้องนำคดีแพ่งนั้นไปฟ้องร้องดำเนินคดีในศาลพลเรือน นอกจากนั้นแล้วในศาลทหารเองก็ไม่มีกระบวนการในการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เสียหายที่ได้รับความเสียหายหรือที่มีสิทธิได้รับชดเชยค่าสินไหมทดแทนแต่อย่างใด กล่าวคือ ไม่ได้ให้สิทธิแก่ผู้เสียหายที่จะร้องขอเอาค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนจากผู้กระทำความผิดได้ ส่งผลให้ผู้เสียหายในศาลทหารนั้นอาจได้รับการเยียวยาชดเชยค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนเป็นไปด้วยความล่าช้ากว่าที่ควรจะเป็น หรืออาจต้องรับภาระในการที่จะต้องนำคดีแพ่งไปฟ้องร้องดำเนินคดียังศาลพลเรือน เป็นการเพิ่มปริมาณคดีขึ้นสู่ศาลทหารหรือศาลพลเรือนอีกอย่างหนึ่งด้วย เพราะถ้าหากทำให้ศาลทหารได้มีกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทแล้ว อาจจะทำ

---

* บทความนี้เรียบเรียงจากสารนิพนธ์ เรื่อง “ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิทางแพ่งของผู้เสียหายในศาลทหาร” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ปีการศึกษา 2563

** นักศึกษาหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

ให้ผู้เสียหายและจำเลยหรือคู่ความในศาลทหารสามารถที่จะตกลงระงับข้อพิพาทกันโดยไม่ต้องนำคดีขึ้นสู่ศาลทหารหรือศาลพลเรือน ผู้เสียหายก็อาจจะได้รับการเยียวยาชดใช้ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนได้โดยเร็วขึ้น และยังเป็น การช่วยลดปริมาณคดีขึ้นสู่ศาลอีกด้วย ทั้งจำเลยเองก็อาจที่จะได้รับประโยชน์ในการพิจารณาคดีของพนักงานสอบสวน อัยการทหาร หรือศาลทหาร เช่น พนักงานสอบสวน หรืออัยการทหาร อาจมีคำสั่งไม่ฟ้องจำเลย เนื่องจากสิทธินัดคดีอาญามาฟ้องระงับไปจากการที่จำเลยและผู้เสียหายได้ตกลงชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่กัน หรือหากศาลทหารได้ให้สิทธิแก่ผู้เสียหายในการที่จะมีสิทธิร้องขอเอาค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนในศาลทหารได้ ก็จะเป็นการทำให้ช่วยลดภาระหรือขั้นตอนที่ไม่จำเป็นแก่ผู้เสียหายที่จะไม่ต้องนำคดีแพ่งไปฟ้องร้องยังศาลพลเรือน เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้เสียหาย หรือหากให้ศาลทหารมีอำนาจออกคำสั่งยึดทรัพย์ได้ด้วยตนเอง จะช่วยทำให้การบังคับคดีในศาลทหารนั้นได้รับความสะดวก รวดเร็วมากยิ่งขึ้น ดังนั้นอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลทหาร กระบวนการต่างๆ ในศาลทหาร หรือการให้สิทธิแก่ผู้เสียหายในศาลทหารดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้นนั้น ศาลทหารยังไม่มี การนำกระบวนการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาบังคับใช้ในศาลทหาร จึงทำให้คู่ความไม่มีโอกาสได้เจรจาระงับข้อพิพาทกัน หรือศาลทหารยังไม่ได้ให้สิทธิแก่ผู้เสียหายในการร้องขอให้จำเลยชดใช้ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนในคดีแพ่งที่เกี่ยวกับคดีอาญาในศาลทหารได้อย่างเสมอภาคกัน ทำให้ผู้เสียหายต้องรับภาระในการดำเนินคดีแพ่งเป็นคดีใหม่ในศาลพลเรือน เป็นการเพิ่มขั้นตอนที่ไม่จำเป็นให้แก่ผู้เสียหายเป็นอย่างมาก และศาลทหารไม่อาจออกคำสั่งยึดทรัพย์ของจำเลยได้ด้วยตนเองแต่กลับส่งประเด็นไปให้ศาลพลเรือนสั่ง เป็นปัญหาทำให้การบังคับคดีในศาลทหารมีความล่าช้า ขาดประสิทธิภาพ จึงยังไม่เป็นการอำนวยความสะดวกหรือยังไม่เป็นการให้การรับรองคุ้มครองสิทธิแก่ผู้เสียหายในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่เป็นไปด้วยความสะดวก รวดเร็ว และเป็นธรรมอย่าง ที่ควรจะเป็นเหมือนในศาลอื่น กระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลทหารเฉพาะกรณีที่ผู้เสียหาย มีสิทธิที่จะได้รับชดใช้ค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทน จึงเป็นปัญหาเกี่ยวกับสิทธิทางแพ่งของผู้เสียหายในศาลทหาร ดังนี้

1. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการนำพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มาใช้บังคับในศาลทหาร

นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ข้าราชการทหารมักจะมีข้อพิพาทระหว่างกัน หรือมีข้อพิพาทกับบุคคลอื่นอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นข้อพิพาททางแพ่งหรืออาญา เมื่อใดก็ตามที่มีข้อพิพาทดังกล่าวเกิดขึ้นแล้ว ในกรณีข้อพิพาททางอาญา ข้าราชการทหารหรือบุคคลภายนอกอื่นซึ่งเป็นผู้เสียหายจะใช้สิทธิร้องทุกข์ดำเนินคดีต่อพนักงานสอบสวน เพื่อให้ดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิด

ตามปกติทั่วไป แต่ในกรณีข้อพิพาททางแพ่งนั้น ข้าราชการทหารหรือผู้เสียหายในศาลทหารจะไม่สามารถนำคดีเข้าสู่การพิจารณาพิพากษาในศาลทหารได้ เนื่องจากศาลทหารไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง ตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ.2498 มาตรา 13 ดังนั้น จึงต้องนำคดีนั้นไปฟ้องยังศาลพลเรือน เป็นปัญหาที่ทำให้ผู้เสียหายต้องรับภาระค่าใช้จ่ายในการดำเนินคดีในศาลพลเรือนอีกประการหนึ่ง ผู้เสียหายในศาลทหารจึงมักจะเลี่ยงการใช้สิทธิทางศาล โดยมักเลือกวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยเพื่อระงับข้อพิพาทกัน ด้วยการร้องขอต่อผู้บังคับบัญชาให้เป็นผู้ไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท แต่การร้องขอนั้น ก็หาได้มีบทบัญญัติ กฎ ระเบียบ คำสั่ง หรือข้อบังคับใดๆ ในฝ่ายทหารที่จะได้กำหนดเป็นแนวทาง เจื่อนไซ หลักเกณฑ์ หรือวิธีการปฏิบัติในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทไม่ เมื่อการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลทหารหรือส่วนราชการในสังกัดกระทรวงกลาโหมไม่มีบทบัญญัติ กฎ ระเบียบ คำสั่ง หรือข้อบังคับใดๆ ในฝ่ายทหารที่จะได้กำหนดเป็นแนวทาง เจื่อนไซ หลักเกณฑ์ หรือวิธีการปฏิบัติในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทมาบังคับใช้ ทำให้เกิดปัญหาในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลทหารว่า ผู้บังคับบัญชาที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นจะไม่ได้ผ่านการอบรมศึกษาในหลักสูตรเกี่ยวกับการทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย และไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยต่อนายทะเบียน ตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562 โดยการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของผู้บังคับบัญชาทหารนั้น ผู้บังคับบัญชามักจะใช้อำนาจทางปกครอง ออกคำสั่งหรือบังคับให้คู่กรณีต้องกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนั้นอาจไม่ยินยอมด้วยความสมัครใจ ทำให้การไกล่เกลี่ยนั้นไม่ชอบด้วยกฎหมาย ไม่เป็นธรรม

เมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลพลเรือน หรือหน่วยงานของรัฐอื่นนั้น เห็นได้ว่า ศาลพลเรือน หรือหน่วยงานของรัฐอื่นได้นำพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562 มาบังคับใช้ โดยผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลพลเรือน หรือหน่วยงานของรัฐอื่นนั้น จะต้องเป็นผู้ที่ผ่านการอบรมศึกษาในหลักสูตรเกี่ยวกับการทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย และต้องเป็นผู้ได้ขึ้นทะเบียนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยต่อนายทะเบียน กับได้รับคำสั่งให้มีอำนาจเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท จึงจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยชอบด้วยกฎหมายได้ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลพลเรือน หรือหน่วยงานของรัฐอื่น จึงเป็นการให้การรับรองคุ้มครองสิทธิผู้เสียหาย หรือเป็นไปตามหลักการไกล่เกลี่ยหรือหลักของการประนีประนอมยอมความ ก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ผู้เสียหาย หรือจำเลย หรือคู่กรณีมากกว่าการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลทหาร หรือส่วนราชการในสังกัดกระทรวงกลาโหม

การไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งในศาลทหาร ข้อพิพาททางแพ่งส่วนใหญ่ เป็นข้อพิพาทกันด้วยเรื่องหนี้สิน หรือละเมิด ไม่ว่าจะเป็นการถูกโต้แย้งสิทธิ หรือถูกกระทำให้ได้รับความเสียหาย ในคดีอาญา ก่อให้เกิดสิทธิทางแพ่งแก่ผู้เสียหายในการเรียกร้องเอาค่าเสียหาย หรือค่าสินไหมทดแทน ซึ่งหากมีข้อพิพาททางแพ่งขึ้น ผู้เสียหายจะต้องนำคดีไปฟ้องยังศาลพลเรือนเท่านั้น เนื่องจากศาล

ทหารไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง แต่การดำเนินคดีแพ่งในศาลพลเรือนมักมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ดังนั้นจึงมักที่จะนำข้อพิพาททางแพ่งนั้นไปให้ศาลทหาร หรือผู้บังคับบัญชาทหารเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท แต่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทนั้นก็ยังมีปัญหาอยู่ว่า ศาลทหารไม่มีอำนาจทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่ง เนื่องจากพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 หาได้บัญญัติให้อำนาจแก่ศาลทหารไว้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ผู้เสียหาย หรือจำเลย หรือคู่กรณี จึงมักจะนำข้อพิพาทไปร้องขอให้ผู้บังคับบัญชาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทต่อไป แต่ก็ยังเป็นปัญหาอีกประการหนึ่งที่ว่าส่วนมากผู้บังคับบัญชามักจะใช้อำนาจทางปกครองสั่งให้คู่กรณีระงับข้อพิพาททางแพ่งกันโดยที่คู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยินยอมด้วยความสมัครใจ หรือสั่งให้หักเงินเดือนผู้กระทำผิดหรือจำเลยชำระค่าเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย อันเป็นการไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือผู้บังคับบัญชาอาจใช้อำนาจตามอำเภอใจเลือกปฏิบัติต่อคู่กรณีอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ จึงเป็นปัญหาที่ทำให้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งในศาลทหารเช่นนั้นไม่ชอบด้วยกฎหมาย ไม่เป็นธรรม ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่เป็นการให้การรับรองคุ้มครองสิทธิในกระบวนการยุติธรรมทางทหารแก่ผู้เสียหาย หรือจำเลย หรือคู่กรณี และไม่ถูกต้องตามหลักของการไกล่เกลี่ยการประนีประนอมยอมความ หรือไม่ปฏิบัติตามแนวทางเงื่อนไข หลักเกณฑ์ ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562

สำหรับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญานั้น ศาลทหารไม่มีกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาเช่นกัน เนื่องจากไม่มีบทบัญญัติใดให้อำนาจแก่ศาลทหาร หรือส่วนราชการในสังกัดกระทรวงกลาโหมที่มีอำนาจไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่งและทางอาญา ทำให้จำเลยต้องถูกดำเนินคดีหรือขาดโอกาสได้กลับตนเป็นพลเมืองดีโดยเร็ว หรือขาดโอกาสที่จะได้รับการพิจารณาลงโทษในสถานเบา หรือรอการลงโทษ เพราะหากมีกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลทหารได้แล้ว อาจทำให้สิทธินำคดีอาญามาฟ้องระงับไป หรือจำเลยอาจได้รับโทษนอกลง หรืออาจเป็นเหตุบรรเทาโทษแก่จำเลย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 39 เหมือนกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางอาญาในศาลพลเรือนที่สามารถนำข้อพิพาทในคดีอาญาความผิดต่อส่วนตัวและคดีที่ไม่ใช่ความผิดต่อส่วนตัวที่มีอัตราโทษจำคุกอย่างสูงไม่เกินสามปี ตามพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562 มาตรา 41 และบัญชีแนบท้ายพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ.2562 มาไกล่เกลี่ยได้ ซึ่งหากไกล่เกลี่ยเป็นผลจะทำให้สิทธินำคดีอาญามาฟ้องระงับไป หรือจำเลยอาจได้รับโทษนอกลง หรืออาจเป็นเหตุบรรเทาโทษแก่จำเลยก็ได้

การที่ศาลทหารไม่มีกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทดังกล่าวมาบังคับใช้นั้น จึงเป็นปัญหาที่ทำให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาขาดใช้ค่าสินไหมทดแทนที่ล่าช้า จำเลยเสียโอกาสที่จะได้กลับตนเป็นพลเมืองดีโดยเร็ว หรือการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยผู้บังคับบัญชาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยอาจไม่มีผลบังคับได้ตามกฎหมาย

2. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิการร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลทหาร

การขอให้จำเลยคืนทรัพย์ ราคาทรัพย์ หรือการใช้ค่าสินไหมทดแทนในศาลทหารนั้น เป็นการใช้สิทธิในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 51 และมาตรา 53 โดยบทบัญญัติได้จำกัดสิทธิผู้เสียหายที่ไม่ใช่รัฐบาลเอาไว้ไม่ให้มีสิทธิร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายได้ จึงไม่เป็นการรับรองคุ้มครองสิทธิแก่ผู้เสียหายที่ไม่ใช่รัฐบาล ทำให้เป็นภาระแก่ผู้เสียหายที่ไม่ใช่รัฐบาลต้องนำคดีไปฟ้องร้องยังศาลพลเรือนเป็นคดีใหม่ เนื่องจากหากจะฟ้องร้องในศาลทหารด้วยนั้นก็ไม่สามารถทำได้ เพราะว่าศาลทหารไม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง

เมื่อเปรียบเทียบกับสิทธิของผู้เสียหายในศาลพลเรือนจะเห็นได้ว่า ในศาลพลเรือนนั้นได้ให้สิทธิแก่พนักงานอัยการไว้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 ที่จะเรียกให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในความผิด 9 ฐานความผิด แต่แม้พนักงานอัยการจะไม่มีอำนาจร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายนอกเหนือจากความผิด 9 ฐานความผิดดังกล่าว ผู้เสียหายเองก็ยังคงมีสิทธิร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องให้พนักงานอัยการร้องขอให้ และไม่ต้องนำคดีไปฟ้องเป็นคดีใหม่แต่อย่างใด ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 ดังนั้น การขอให้จำเลย คืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลพลเรือน จึงเป็นการให้การรับรองคุ้มครองสิทธิแก่ผู้เสียหายในคดีอาญา เป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เสียหายได้เข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคกัน รวดเร็ว ลดภาระขั้นตอนที่ไม่จำเป็นแก่ผู้เสียหาย เป็นผลดีทำให้ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาชดใช้ค่าสินไหมทดแทนโดยเร็ว ซึ่งมีความแตกต่างกับสิทธิของผู้เสียหายในศาลทหารโดยสิ้นเชิง ที่พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 51 และ 53 ได้จำกัดสิทธิผู้เสียหายที่ไม่ใช่รัฐบาลไว้ไม่ให้มีสิทธิในการร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลทหารได้ จึงเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิของผู้เสียหายในศาลทหาร ต้องรับภาระนำคดีไปฟ้องร้องเรียกเอาค่าเสียหายหรือค่าสินไหมทดแทนยังศาลพลเรือนเป็นคดีใหม่ ไม่เป็นการให้การรับรองคุ้มครองสิทธิหรืออำนวยความสะดวกแก่การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาคกัน

การที่อัยการทหารหรือผู้เสียหายไม่มีสิทธิร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลทหารเหมือนกับพนักงานอัยการหรือผู้เสียหายในศาลพลเรือน จึงเป็นปัญหาให้ผู้เสียหายต้องนำคดีไปฟ้องเป็นคดีใหม่ เพื่อขอให้จำเลยคืนทรัพย์ ใช้อาคาทรัพย์ หรือ

ใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย อันเป็นการเพิ่มภาระชั้นตอนที่ไม่น่าจำเป็นให้แก่ผู้เสียหาย หรือเป็นการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่มีความเสมอภาคกัน

3. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับคดีในศาลทหาร

คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลที่สั่งให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ใช้ราคาทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ถือว่าเป็นการบังคับคดีแพ่งอีกอย่างหนึ่ง โดยกระบวนการในการบังคับคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาในศาลพลเรือนนั้น มีว่า เมื่อพนักงานอัยการฟ้องคดีอาญาต่อศาล และคดีอาญาดังกล่าวนั้น พนักงานอัยการ หรือผู้เสียหายแล้วแต่กรณี ได้ร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ใช้ราคาทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย และหากศาลมีคำสั่งให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ใช้ราคาทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายแก่ผู้เสียหายแล้ว เมื่อจำเลยทราบ คำบังคับแล้วไม่ปฏิบัติตามคำบังคับ พนักงานอัยการ หรือผู้เสียหายแล้วแต่กรณี สามารถที่จะยื่น คำร้องขอต่อศาลที่พิจารณาคดีนั้น เพื่อมีคำสั่งออกหมายตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดียึดทรัพย์สิน ของจำเลยออกขายทอดตลาดเพื่อนำเงินมาชำระหนี้แก่ลูกหนี้ โดยศาลที่พิจารณาคดีพิพากษาคดีอาญาดังกล่าวนั้นจะเป็นศาลที่มีอำนาจออกคำสั่งตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดี

แต่สำหรับการบังคับคดีในศาลทหารนั้น พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 52 ได้กำหนดให้ศาลทหารมีอำนาจแต่เพียงรับคำร้องขอยึดทรัพย์สิน แล้วให้ศาลทหารส่งคำสั่งดังกล่าวไปให้ศาลพลเรือนพิจารณาคำสั่งยึดทรัพย์สินต่อไป แม้ว่าศาลทหารแห่งนั้นจะเป็นศาลที่พิจารณาคดีพิพากษาคดีก็ตาม แต่ศาลทหารแห่งนั้นก็ไม่มีอำนาจที่จะออกคำสั่งยึดทรัพย์สินจำเลยได้ จึงเห็นได้ว่า การบังคับคดีในศาลทหาร ในกรณีคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา ยังเป็นปัญหาอยู่มาก เพราะการที่ศาลทหารไม่ได้มีอำนาจออกคำสั่งยึดทรัพย์สินด้วยตนเองได้โดยส่งไปให้ศาลพลเรือนมีคำสั่งก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญคือศาลพลเรือนที่จะสั่งยึดทรัพย์สินจำเลยนั้นเอง ไม่ใช่ศาลที่รับคดีไว้พิจารณาพิพากษาแต่แรก และไม่ใช่ศาลที่มีคำสั่งให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ใช้ราคาทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายอีกด้วย จึงขัดแย้งกับหลักของการบังคับคดีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 271 ที่ว่าการยื่นคำร้องขอบังคับคดีคู่ความต้องยื่นคำร้องในศาลที่พิจารณาคดีนั้น แต่กรณีเมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วศาลพลเรือนก็จำต้องไต่สวนคำร้องที่ได้ยื่นในศาลทหาร กับต้องตรวจดูสำนวนคดีจากศาลทหารที่ส่งมาด้วย แต่เนื่องจากศาลทหารกับศาลพลเรือนเป็นศาลคนละศาลกัน ในการที่ศาลพลเรือนจะออกคำสั่งให้ยึดทรัพย์สินจำเลยนั้น ศาลพลเรือนจำต้องใช้ศึกษาระบบการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลทหารที่แล้วเสร็จมาเสียก่อน จึงจะสามารถพิจารณาออกคำสั่งต่อไปได้ ทำให้การพิจารณาคำสั่งอาจต้องเป็นไปด้วยความล่าช้า และยังมีปัญหาอีกประการคือการไต่สวนคำร้อง

นั้นอัยการทหารไม่อาจเข้าไต่สวนคำร้องในศาลพลเรือนได้ เนื่องจากไม่มีบทบัญญัติใดให้สิทธิหรืออำนาจแก่อัยการทหารในการที่จะเข้าพิจารณาความในศาลพลเรือนได้ มาตรา 52 แห่งพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 จึงได้กำหนดไว้ว่าให้อัยการทหารมอบคดีให้แก่พนักงานอัยการเพื่อเป็นผู้เข้าทำการไต่สวนคำร้องดังกล่าวแทนอัยการทหาร จึงเป็นปัญหาในทางปฏิบัติอีกประการคืออัยการทหารจะต้องส่งสำนวนคดีของตนให้พนักงานอัยการไปไต่สวนคำร้องแทนตน ทำให้เกิดปัญหาคือพนักงานอัยการก็จำเป็นต้องศึกษาข้อเท็จจริงในสำนวนคดีให้ถ่องแท้เสียก่อนเป็นการสร้างภาระชั้นตอนที่ไม่น่าจำเป็นในชั้นขอให้ยึดทรัพย์สินของจำเลยในศาลทหารเป็นอย่างมาก ก่อเกิดความยุ่งยากในทางปฏิบัติ ทำให้การบังคับคดีในศาลทหารเป็นด้วยความล่าช้าอย่างที่ไม่ควรจะเป็น แต่หากได้กำหนดให้ศาลทหารสามารถส่งคำร้องขอยึดทรัพย์สินได้เองแล้ว ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์แก่ผู้เสียหายมากกว่าที่จะส่งไปให้ศาลพลเรือนสั่ง

การที่พระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 52 ไม่ได้ให้อำนาจศาลทหารสั่งยึดทรัพย์สินจำเลย จึงเป็นปัญหาที่ทำให้การบังคับคดีในศาลทหารยังขาดประสิทธิภาพเป็นอย่างมาก ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาขาดใช้ค่าสินไหมทดแทนด้วยความล่าช้า เกิดปัญหาในทางปฏิบัติระหว่างศาลทหารกับศาลพลเรือนที่จะมีคำสั่งยึดทรัพย์สินของจำเลยต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าว ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเป็นแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการนำพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มาใช้บังคับในศาลทหาร

ควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 เป็นลักษณะ 8 และเพิ่มเติมเป็นบทบัญญัติใหม่เป็น มาตรา 65/1 โดยให้มาตรา 65/1 อยู่ในลักษณะ 8 ซึ่งจากเดิมไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับลักษณะนี้ไว้ โดยเพิ่มเติมเป็น ลักษณะ 8 มาตรา 65/1 ดังนี้

“ลักษณะ 8 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

มาตรา 65/1 การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลทหารนั้นจะมีก็ได้ การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเช่นว่านั้น ให้นำพระราชบัญญัติการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท พ.ศ. 2562 มาบังคับใช้โดยอนุโลม

ให้นายทหารชั้นสัญญาบัตรหนึ่งนาย และเป็นผู้ที่ผ่านการอบรมและได้ขึ้นทะเบียนต่อนายทะเบียน เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลทหารตามวรรคแรก”

เมื่อได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมให้มีลักษณะ 8 มาตรา 65/1 แล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ผู้เสียหาย จำเลย คู่กรณี หรือคู่ความในการเข้าถึงกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในศาลทหารได้อย่าง

ถูกต้อง มีผลบังคับได้ตามกฎหมาย หรือโดยชอบด้วยกฎหมาย เป็นการช่วยลดปริมาณคดีขึ้นสู่ศาล เกิดความสมานฉันท์ และยังเป็นทำให้การรับรองคุ้มครองสิทธิแก่ผู้เสียหาย จำเลย คู่กรณี หรือคู่ความในศาลทหารอย่างเสมอภาคกันด้วย

2. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิการร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลทหาร

ควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 51 และ 53 โดยให้นำเอาหลักในการร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลพลเรือน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 43 และ 44/1 มาใช้ในศาลทหาร เพื่อลดภาระที่ไม่จำเป็นในการขอให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหาย โดยให้อัยการทหารหรือผู้เสียหายมีอำนาจร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลทหารได้ จึงควรแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 51 และมาตรา 53 ดังนี้

มาตรา 51 จากเดิมได้บัญญัติว่า “เมื่ออัยการทหารร้องขอศาลทหารมีอำนาจพิพากษา ให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายให้แก่รัฐบาลได้ในกรณีที่ จำเลยกระทำผิด

แก้ไขเพิ่มเติมใหม่เป็นว่า “มาตรา 51 ในคดีลักทรัพย์สิน ชิงทรัพย์ ฆังทรัพย์ ปล้นทรัพย์ โจรสลัด กรรโชก ฉ้อโกงยกยอก หรือรับของโจร ถ้าผู้เสียหายมีสิทธิที่จะเรียกร้อง ทรัพย์สินหรือราคาที่เขาสูญเสียไปเนื่องจากการกระทำผิดคืน เมื่ออัยการทหารได้ยื่นฟ้องคดีอาญา แล้ว ก็ให้เรียกทรัพย์สินหรือราคาแทนผู้เสียหายด้วย

มาตรา 53 จากเดิมได้บัญญัติว่า “ผู้เสียหายจะร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลทหารไม่ได้”

แก้ไขเพิ่มเติมใหม่เป็นว่า “มาตรา 53 ผู้เสียหายจะร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลทหารก็ได้ ทั้งนี้ให้นำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 44/1 มาบังคับใช้โดยอนุโลม”

เมื่อได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติดังกล่าวแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่ผู้เสียหายในศาลทหารเป็นอย่างมาก ไม่ว่าผู้เสียหายนั้นจะเป็นรัฐบาลหรือไม่ก็ตาม จะเป็นการให้สิทธิแก่ผู้เสียหาย มีสิทธิร้องขอให้จำเลยคืนทรัพย์สิน ทรัพย์สิน หรือใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในศาลทหารได้ โดยไม่ต้องนำคดีไปฟ้องยังศาลพลเรือน ช่วยลดภาระหรือขั้นตอนที่ไม่จำเป็นให้แก่ผู้เสียหายให้ได้รับการเยียวยาชดใช้ค่าสินไหมทดแทนได้โดยสะดวกและรวดเร็ว

3. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบังคับคดีในศาลทหาร

ควรนำเอาการบังคับคดีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาใช้ โดยขอยกเลิก และแก้ไขพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. 2498 มาตรา 52

จากเดิม “ถ้าโจทก์ร้องขอให้ยึดทรัพย์จำเลย ให้ผู้มีอำนาจแต่งตั้งตุลาการส่งคดีนั้นไปยังศาลพลเรือนในท้องที่ที่ทรัพย์นั้นตั้งอยู่ และให้ศาลพลเรือนสั่งจัดการยึดทรัพย์ในคดีนั้นต่อไป ตามกฎหมายโดยไม่ต้องฟ้องอีกสำนวนหนึ่ง ส่วนหน้าที่อัยการทหารให้มอบให้พนักงานอัยการจัดการว่าความในศาลพลเรือนชั้นยึดทรัพย์ต่อไปจนกว่าจะถึงที่สุด”

แก้เป็นว่า “ในกรณีที่จำเลยไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของศาลตามความในมาตรา 51 และมาตรา 53 แล้ว อัยการทหาร หรือผู้เสียหาย แล้วแต่กรณี อาจยื่นคำร้องต่อศาลขอให้ศาลมีคำสั่งยึดทรัพย์ หรือบังคับคดีอย่างไรก็ได้ ทั้งนี้ให้ศาลที่รับคำร้องนั้นมีคำสั่งโดยเร็ว กับให้เจ้าพนักงานบังคับคดีเป็นเจ้าพนักงานบังคับคดีทหารไปก่อนจนกว่าศาลทหารนั้นจะมีเจ้าพนักงานบังคับคดีทหารเป็นของตนเอง และให้นำประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาบังคับใช้โดยอนุโลม”

เมื่อได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติดังกล่าวแล้ว จะเป็นประโยชน์แก่อัยการทหารหรือผู้เสียหายในศาลทหารเป็นอย่างมาก จะทำให้เป็นการช่วยลดขั้นตอนในการยึดทรัพย์ของจำเลย ลดปริมาณงานคดีของศาลพลเรือน ผู้เสียหายจะได้รับการเยียวยาชดใช้ค่าสินไหมทดแทนโดยสะดวก และรวดเร็วมากกว่าเดิม

บรรณานุกรม

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. **คู่มือทำความเข้าใจเรื่องสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ 1, 2558.

คณะอาจารย์ รร.นม.ภกศ.ยศ.ทอ.บศอ. **หมวดวิชาที่ 2 การทหาร วิชากฎหมายทหาร 2547.**

จรัญ ภัคดีธนากุล. **กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ว่าด้วยการบังคับคดี**. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานคร พับลิชชิ่ง, 2560.

จิตติ ติงศภัทย์. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.

จิต เศรษฐบุตร์. **หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด**. กรุงเทพมหานคร : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.

- นิธิพัฒน์ เรื่องวิวัฒนาการ. การยื่นคำร้องขอบังคับคดีใช้ค่าสินไหมทดแทนในคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับ
คดีอาญา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต,
2555.
- นิพัฒกุล อัครชิน. ปัญหาการกำหนดค่าเสียหายทางจิตใจ เอกสารวิชาการการอบรมหลักสูตร
ผู้บริหารกระบวนการยุติธรรมระดับสูง (บ.ย.ส.) รุ่นที่ 13 วิทยาลัยการยุติธรรม สำนักงาน
ศาลยุติธรรม, 2552.
- ประทีน พัฒนธรรม. การดำเนินคดีอาญาในศาลทหาร กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บพิธ การพิมพ์,
2525.
- ปิติกุล จีระมงคลพาณิชย์. คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 - 2, พิมพ์ครั้งที่ 3.
กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2555.
- พจน์ บุชปกาศ. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด. พระนคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2515.
- พิมพ์มล วรธนะหทัย. คดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญาตาม มาตรา 46 : ศึกษากรณีศาลมีคำ
พิพากษาคดีส่วนอาญายกฟ้องด้วยเหตุยกประโยชน์แห่งข้อสงสัยแก่จำเลย. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. 2557.
- ไพจิตร บุญญพันธุ์. คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด และหลักกฎหมาย
ละเมิด เรื่อง ข้อสันนิษฐานความผิดของกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2548.
- ไพโรจน์ วายภาพ. คำอธิบายกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 บททั่วไป. กรุงเทพมหานคร :
สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2562.
- ยอดฉัตรขวัญ เรือนคำ. ปัญหาข้อกฎหมายของพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหารที่ไม่สอดคล้อง
กับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540. สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต,
สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546,
- วรชัย แสนสีระ. จุดต่างแห่งอำนาจตามพระราชบัญญัติกฎอัยการศึก, พระราชกำหนดการบริหาร
ราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 และพระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายใน
ราชอาณาจักร พ.ศ. 2557, จุลนิติ, (พฤษภาคม - มิถุนายน 2553).
- วรินทร์ แต่ประยูร, ร้อยโทหญิง. สิทธิการฟ้องคดีอาญาโดยผู้เสียหายในศาลทหาร. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2545.
- วาสนี แสงแก้ว. การคุ้มครองผู้บริโภคจากสินค้าที่ไม่ปลอดภัย : ศึกษากรณีการเรียกร้องค่าเสียหาย

- ทางจิตใจ.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2554.
- วิเชียร ลอว์. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: https://wichianlaw.blogspot.com/p/blog-page_45.html [13 กุมภาพันธ์ 2564].
- วีระศักดิ์ แสงสารพันธ์. **สิทธิของผู้เสียหายในคดีอาญา : การศึกษาวิจัยระบบการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายในกระบวนการดำเนินคดีอาญาของประเทศไทย.** วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.
- วุฒิสักดิ์ เอมะสุวรรณ. **คดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญา : ศึกษาการช่วยเหลือผู้เสียหายและเหยื่อ อาชญากรรมในคดีอาญา.** วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2555.
- วงศ์วิชฎ์ วรกิจโสภณไพศาล. **ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการไกล่เกลี่ยข้อพิพาททางแพ่ง ก่อนเสนอ คดีต่อศาล.** วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม, 2552.
- มานิช จรมาศ. **คำอธิบายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ภาค 1 และ 2 ว่าด้วยบททั่วไป และวิธีพิจารณาในศาลชั้นต้น.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสาสน์, 2525.
- ศักดิ์ สมองชาติ. **คำอธิบายโดยย่อประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิดและความรับผิด ทางละเมิดตามพระราชบัญญัติความรับผิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. 2539** พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติบรรณาการ, 2551.
- สมชัย ชีมาอุตมากร. **สัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง เล่ม 1.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2563.
- สมบัติ พงศ์พิงศักดิ์. **การปฏิรูประบบกระบวนการยุติธรรมทางแพ่งของประเทศไทย สู่มาตรฐานสากล.** วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, 2556.
- สุประดิษฐ์ หุตะสิงห์. **ศาลพลเรือนที่ทำหน้าที่เป็นศาลทหาร ดุลพาท 3, 22 (พฤษภาคม - มิถุนายน),** 2518.
- สุขุม ศุภนิത്യ. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2537.
- สำนักกฎหมาย Woody Law เข้าถึงได้จาก: <https://sites.google.com/view/chalermwut>. [13 กุมภาพันธ์ 2564].
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร [ออนไลน์], 2560. เข้าถึงได้จาก: <https://www.parliament.go.th/>

ewtadmin/ewt/elaw_parcy/ewt_dl_link.php?nid=1728 [24 กุมภาพันธ์ 2564].

อุษา ไกรฤกษ์. การดำเนินคดีอาญาในศาลทหาร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, 2560.